

УДК 378.14:37.015.2

DOI: 10.12958/2227-2844-2019-1(324)-1-194-203

Котенєва Ірина Сергіївна,

кандидат педагогічних наук, доцент кафедри педагогіки ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка», м. Старобільськ, Україна.

koteneva_is@ukr.net

<https://orcid.org/0000-0002-4214-8463>

Вовк Сергій Володимирович,

кандидат біологічних наук доцент кафедри біології та агрономії ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка», м. Старобільськ, Україна.

wolf_sv@ukr.net

<https://orcid.org/0000-0003-2468-3312>

**МЕТОДИЧНІ ЗАДАЧІ У ФАХОВІЙ ПІДГОТОВЦІ
МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ**

Актуальність статті зумовлена реформуванням національної системи освіти на засадах компетентнісного підходу, що потребує поступового впровадження освітніх стандартів і європейських норм до змісту освіти і, відповідно, до підготовки майбутніх фахівців.

Майбутній учитель біології має знати вимоги сьогодення до навчально-виховного процесу загальноосвітньої школи, до організації навчальної діяльності як педагогічної взаємодії, що спрямована на розвиток кожної особистості школяра – її повноцінне існування та діяльність у суспільстві. Саме тому підхід до підготовки майбутнього вчителя біології має бути заснований на практичних діях, застосовуванні ефективних педагогічних технологій у ситуаціях професійної діяльності, а також самоосвіти та рефлексії. Методичні задачі як складова практиологічних умінь і навичок є одиницями навчальної діяльності та важливими засобами професійної підготовки майбутніх учителів.

Мета статті – схарактеризувати методичні задачі як засіб фахової підготовки майбутнього вчителя.

До проблеми формування професійної компетентності майбутніх фахівців звертались А. Алексюк, Н. Бібік, О. Біда, В. Бондар, І. Зязюн, Н. Ничкало, О. Савченко та ін.

Обґрунтуванню концептуальних засад професійно-педагогічної підготовки майбутніх учителів присвячені дослідження О. Абдулліної, А. Алексюк, Т. Байбара, Н. Бібік, В. Бондар, М. Вашуленко, О. Глузмана, Я. Кодлюк, О. Кучерявого, О. Мордкович, І. Новик, Л. Петухової, О. Савченко, С. Сисоєвої, Л. Хомич.

Структуру педагогічної діяльності та специфіку вчительського фаху вивчали О. Абдулліна, О. Адаменко, А. Алексюк, Г. Балл, І. Бех, М. Євтух, Н. Кузьміна, В. Кремень, В. Сластьонін, С. Харченко. Професійну підготовку вчителя в умовах закладу вищої освіти визначили С. Архангельський, С. Гончаренко, О. Глузман, Н. Волкова, І. Зязюн, І. Підласий, Т. Полякова, О. Савченко, Н. Ничкало.

Вивчаючи проблему професійно-педагогічної підготовки майбутніх учителів, Л. Хомич зазначає, що головним завданням закладу освіти, що їх готує, є формування суб'єкта професійної діяльності, який здатний творчо розв'язувати фахові проблемні ситуації (Хомич, 1998).

Здатність учителя розв'язувати типові задачі професійної діяльності є нормативною складовою прояву його фахової впевненості в умовах становлення як професіонала. Означене зумовлює побудову навчального процесу у закладі вищої освіти на задачному підході й вимагає застосування задач та завдань у методичній підготовці майбутнього вчителя.

Термін «задача» у науковому обігу традиційно є вживаним у фізиці, математиці, хімії. Довідникові наукові видання задачу тлумачать як задану у визначених умовах мету діяльності, яка має бути досягнута.

Трансформуючись у педагогічну науку, термін «задача» набуває того ж самого значення. Натомість відмінність полягає у тому, що її зміст, крім набуття предметних та ключових компетенцій, поповнюється ще й фаховими компетентностями.

Зазначене вище зумовлює сутність задачного підходу, який полягає в тому, щоб «побудувати навчальне пізнання особистості як систему задач та розробити алгоритм їх розв'язання з метою допомогти студентам усвідомити проблемність певних ситуацій, знайти форми та методи їх аналізу та розв'язання у процесі підготовки майбутнього фахівця у закладах вищої освіти», наголошує В. Желанова (Желанова, 2013, с. 52).

У психологічних та педагогічних наукових дослідженнях визначають чималу кількість різновидів задач:

- *педагогічні* (Н. Кузьміна, Л. Мільто, В. Сластьонін);
- *дидактичні* (О. Дубасенюк, Т. Максаєва);
- *методичні* (Л. Коваль, Н. Глузман);
- *дидактико-методичні* (О. Маляренко, Н. Черв'якова);
- *акмеологічні* (В. Бранський, Н. Кузьміна).

У процесі професійної підготовки майбутнього фахівця типові задачі ставлять майбутнього вчителя в позицію:

- усвідомлення сутності ознак педагогічних понять, процесів (категорія знання);
- виявлення гнучкості мислення й усвідомлення знань студентів (категорія розуміння);
- включення планування, побудову майбутньої педагогічної

діяльності, вибір або знаходження оптимальних засобів і способів її виконання (категорія застосування);

- розвитку уміння передбачати результат педагогічного впливу (категорія аналізу);

- формування нових знань, засобів і методів застосування (категорія синтезу);

- оцінювання й доказ правильної або неправильної педагогічної дії, її проміжних і кінцевих результатів із виявленням і виправленням допущених педагогічних прорахунків (категорія оцінювання) (Соловова, 2004).

Різновидом педагогічних завдань є *дидактико-методичні*. У діяльності вчителя вони виникають у процесі організації та здійснення навчального (дидактичного) процесу і пов'язані з виконанням професійних дій, що спрямовані на створення умов для ґрунтовного засвоєння учнями знань, умінь та навичок, розвиток творчого мислення та їхнього особистісного зростання.

За визначенням О. Маляренко, дидактико-методичні завдання набувають характер навчально-професійних за умови їх включення у процес підготовки майбутнього фахівця у закладі вищої освіти. Вони потребують розроблення на рівні відповідного алгоритму розв'язання, а саме:

- 1) виявлення протиріччя у навчально-пізнавальній діяльності учнів;
- 2) формулювання навчально-пізнавальної проблеми;
- 3) визначення конкретної мети прогнозованої методичної діяльності;

- 4) аналіз особливостей психічного та емоційного стану майбутніх учителів у конкретній навчально-виховній ситуації;

- 5) включення майбутніх учителів в освітній процес шляхом створення особистісно значущої для них ситуації;

- 6) визначення засобів, методів, прийомів досягнення запланованих результатів з урахуванням особливостей того чи іншого навчального предмета;

- 7) реалізація навчально-виховної діяльності відповідно до специфіки конкретних методичних задач;

- 8) аналіз і корекція отриманого результату.

На основі заявленого алгоритму методична задача як компонент фахової діяльності розглядається як спеціально сконструйована знакова модель професійно-педагогічної підготовки майбутнього вчителя біології.

У науковій літературі, що висвітлює професійну підготовку вчителя, поняття «методична задача» зустрічається нерідко, але, як правило, має неоднозначне тлумачення. Це є результатом і одночасно показником рідкого використання задач у системах методичної (професійно-педагогічної) підготовки майбутнього вчителя. У той час, коли «навчальну задачу» розглядають як дидактичну категорію, найбільш відомі педагогічні й методичні словники взагалі не містять це

поняття, що не зупиняє сучасних науковців вивчати, типологізувати та використовувати його у професійно-педагогічній діяльності.

Традиційно «методичну задачу» дослідники розглядають як категорію навчальної діяльності й засіб навчання майбутніх учителів у контексті їх методичної та професійної підготовки (методична задача – це «об'єкт педагогічної дії, що містить вимоги осмислення і практичного застосування предметних знань за допомогою певного інструментарію» (Сергієнко, 2007, с. 96); «завдання, зміст якого береться з певної діяльності» (Ковтунова, 2004).

Деякі науковці джерелом методичних задач визначають проблемні ситуації, які виникають у професійній діяльності вчителів, ототожнюючи тим самим методичні задачі з проблемними ситуаціями й педагогічними задачами, створюючи таким чином хибне уявлення про те, що вся педагогічна діяльність полягає переважно із проблем. Наявність проблеми поєднує педагогічні задачі з методичними як одиницями навчальної діяльності професійно-педагогічного спрямування.

За значеннєвим і функціональним значенням найбільш близькими до методичних задач є функціонально-педагогічні й оперативні задачі, оскільки в їхній основі закладена необхідність виконання дій та операцій.

Головне призначення методичних задач – це технологізація методичної підготовки й оволодіння викладацькою майстерністю, розвиток методичного мислення й дидактичних здібностей, забезпечення теоретичної й практичної готовності до майбутньої роботи в школі. Ефективність, функціональність, практична спрямованість – основні вимоги до методичних задач, ключові індикатори якості їх складання й рівня систематизації.

Методичні задачі можуть бути підведені під поняття «навчальні задачі», якщо в сукупності вони становлять певну систему, в якій їх розв'язання повинно привести в остаточному підсумку до зміни самого учня – сформувати в нього відповідні здібності.

Поряд із поняттям «методична задача» співіснують поняття «навчальна методична задача» та «навчально-методична задача». Навчальні методичні задачі трактуються як один із основних засобів, що сприяє формуванню методичного мислення особистості майбутнього фахівця (вчителя біології). Поняття «навчальні методичні задачі», безперечно, можна вважати синонімічним стосовно поняття «методичні задачі». Саме тому цілком доречно додаткове визначення «навчальна», що призначене переважно для позначення провідної функції даного виду задач – функції значимої й невід'ємної одиниці навчальної діяльності, засобу методичної підготовки як основи професійного педагогічного росту майбутнього вчителя біології.

Т. Ковтунова, характеризуючи зміст поняття «методичні задачі», підкреслює, що методичні задачі «призначені для використання у навчальному процесі. Метою їхнього використання є не знаходження власне способу розв'язання задачі, а оволодіння спеціальними знаннями

й уміннями, засвоєння знань, принципів, ідей, які є основою розв'язання задачі або можуть бути виявлені по ходу цього розв'язку; засвоєння прийомів, шляхів, способів, варіантів розв'язання; формування й відпрацювання тих або інших практичних умінь і навичок, які надалі можуть послужити опорою для ефективного розв'язання проблемних ситуацій у майбутній професійній діяльності» (Ковтунова, 2004).

Особливість методичних задач у порівнянні з педагогічними задачами (педагогічною ситуацією або проблемою) полягає в тому, що вони характеризується значним ступенем технологічності й обґрунтованості науково-практичних, рефлексивних методичних рішень і незначним ступенем креативності, евристичності, різноманіттям варіантів розв'язання. В основі методичних задач лежить завдання, що вимагає професійного педагогічного й методичного осмислення та обґрунтування науково-практичного й рефлексивного характеру. Використання методичних задач здійснюється на рівнях осмислення, проектування і реалізації практичних дій (тобто на теоретичному й практичному рівнях).

Таким чином, «методична задача» (або «навчальна методична задача», або «методичне завдання») – це завдання, яке використовується в методичній підготовці майбутнього вчителя на рівні осмислення, проектування і реалізації практичних методичних, педагогічних професійних дій (тобто і на теоретичному, і на практичному рівні) з метою розвитку методичної компетенції як основи професійного педагогічного росту особистості фахівця.

Методичні задачі у професійній підготовці майбутнього вчителя служать для забезпечення ефективності і реалізації творчого підходу до засвоєння методичних дисциплін; моделювання реальних навчальних ситуацій; актуалізації теоретичних знань; попередження й профілактики методичних помилок у майбутній професійно-педагогічній діяльності; організації та активізації пізнавальної діяльності студентів; удосконалення методичної підготовки та розвитку професійного мислення майбутнього фахівця.

На сьогодні в науці є чимало підходів щодо класифікації методичних задач фахової підготовки майбутнього вчителя. Наведемо найбільш відомі. В основі класифікації методичних задач В. Ростовцевої лежать рівні творчості й рівні знань; О. Автушко – помилковість дій суб'єктів освітнього процесу; В. Косирєва – орієнтація на професійні завдання та функціональні одиниці діяльності; В. Полякова, Н. Качалової – види формулювань/способи подачі навчального матеріалу; С. Десненко – спрямованість на формування особистісної позиції учня; О. Солововой – рівні рефлексії.

За рівнями знань, що застосовують студенти для вирішення методичних задач, виділяють контекстуальні задач; міжпредметні, що припускають залучення суміжних галузей знань (хімії, географії, фізики); задачі, для виконання яких необхідно синтезувати нове знання на основі

аналізу власної (соціальної, освітньої) практики.

З погляду помилковості дій різних суб'єктів навчально-виховного процесу виділяють такі типи методичних задач: на аналіз дій учнів; на аналіз дій учителів; на аналіз дій авторів підручників та навчальних книг з позицій проведеного ними відбору змісту навчання.

За видами формулювань, тобто способу подачі, методичні задачі можуть бути вербальними (у вигляді схем, креслень, діаграм, таблиць; у вигляді фонограм; у вигляді навчальних кіно- і відеофільмів; у вигляді комп'ютерних програм; у вигляді мультимедійних комплектів).

Слушним для нашого дослідження є запропонований С. Десненко комплекс навчально-методичних задач як спеціальних засобів, що виступають одним з основних елементів методики підготовки майбутніх учителів біології до діяльності по формуванню особистісної позиції учнів. Цей комплекс включає три групи задач: на оволодіння вміннями сприяти формуванню особистісної позиції учнів засобами навчального предмету; на формування вміння здійснювати рефлексію власної діяльності у процесі формування особистісної позиції учнів; на оволодіння вміннями проектувати разом з учнями індивідуальний освітній маршрут як основу формування їхньої особистісної позиції) (Десненко, 2008).

Цікавою є розроблена А. Курашиною система педагогічних задач, які цілком можуть виконувати роль власне методичних задач: інформаційно-аналітичні; аналітико-синтетичні; проектні; організаційно-підготовчі; операційно-практичні (Курашинова, 2007).

Виходячи з того, що у майбутніх учителів у процесі їх методичної підготовки у закладі вищої освіти формуються професійні знання, навички, уміння й професійно-педагогічна спрямованість особистості в цілому, та спираючись на зміст професійно-методичної діяльності вчителя біології можна виділити наступні групи типових методичних задач: практичні, технологічні і дослідницькі.

Згідно з практичним підходом Н. Язикової до методичної підготовки майбутнього вчителя, студентам пропонується ряд завдань «додому», спрямованих на відтворення раніше засвоєної інформації, й ряд завдань, що розв'язуються безпосередньо на заняттях і спрямовані на застосування знань, самостійне визначення методів і прийомів навчання в конкретних навчальних ситуаціях. Дослідницькі завдання класифікуються згідно з уміннями (уміння підбирати й працювати з науковою літературою та узагальнювати теоретичні знання в доповідях, анотаціях, повідомленнях, рефератах; уміння спостерігати, вивчати, аналізувати, узагальнювати досвід учителів з метою застосування у власній педагогічній діяльності; уміння ставити дослідницькі завдання, формулювати гіпотезу; планувати, реалізовувати, аналізувати роботу й представляти результати у формі повідомлень, статей, доповідей).

При методичній підготовці майбутніх учителів у закладі вищої освіти сучасні дослідники пропонують орієнтуватися саме на професійні задачі (проекування, реалізація, аналіз) і відповідні їм функціональні

одиниці діяльності. Тому рівні професійно-методичної компетенції вчителя мають співвідноситися з його кваліфікаційною характеристикою та системою професійних розрядів. А навчально-методичне забезпечення методичної підготовки майбутніх вчителів біології (курс лекцій, лабораторні роботи, практикум, педагогічна практика) повинно ґрунтуватися на інтегративно-рефлексивному підході. Саме тому задачі і вправи, що відповідають різним рівням рефлексії, включають визначення параметрів навчальної ситуації, аналіз дій учителя й учнів, визначення характеру й причин прояву труднощів, аналіз емоційного стану вчителя й учнів у конкретній ситуації, виділення основних і другорядних факторів, що впливають на динаміку ситуації, пошук альтернативних рішень у даній ситуації, моделювання нової навчальної ситуації, застосування методу аналізу/самоаналізу (Соловова, 2004, с. 7).

Проведений аналіз наукових досліджень дозволяє зробити наступні висновки. При проектуванні узагальненої й всебічної системи методичних задач для професійної педагогічної підготовки майбутніх учителів мають враховуватися наступні вимоги:

- вибір підходу або підходів до методичної підготовки з урахуванням особливостей професійної спрямованості вчителя;
- урахування рівнів методичної підготовки й рівнів її реалізації;
- орієнтація на функціональні одиниці професійно-педагогічної діяльності майбутнього вчителя;
- забезпечення міжпредметної інтеграції, наступності дидактичної й методичної підготовки;
- забезпечення різноманітності форм, видів, прийомів і основ «подачі» і вирішення методичних задач;
- визначення умов: сполучуваності, гнучкості, універсальності, динаміки застосування й «укрупнення» методичних задач;
- визначення інформаційних та операційних елементів і «стимулів» для розв'язання методичних задач, «сполучних компонентів» між класами методичних задач.

Список використаної літератури

- 1. Хомич Л. О.** Професійно-педагогічна підготовка вчителя початкових класів: монографія. Київ: Магістр-S, 1998. 200 с.
- 2. Желанова В. В.** Контекстне навчання майбутнього викладача початкових класів: теорія і технологія: монографія. Луганськ: ЛНУ імені Тараса Шевченка, 2013. 484 с.
- 3. Соловова Е. Н.** Методическая подготовка и переподготовка учителя иностранного языка: интегративно-рефлексивный подход: монографія. М.: ГЛОССА-ПРЕСС, 2004. 336 с.
- 4. Сергиенко И. Ю.** Методическая задача как способ организации познавательной деятельности студентов. *Образовательные технологии*. 2007. № 1. С. 96–97.
- 5. Ковтунова Т. И.** О содержании понятия «методическая задача». Мат-лы заочной науч.-практ. конф. *«Проблемы*

подготовки высококвалифицированных преподавателей математики» (03.07.2003 г. – 31.03.2004 г.). URL: <http://www.pspu.ac.ru>

6. Десненко С. И. Методическая подготовка студентов педвузов к решению задачи развития личности учащихся при обучении физике в школе: автореф. дисс. ... д-ра пед. наук. М., 2008. 50 с.
7. Курашинова А. Х. Развитие профессионального мышления будущего педагога в условиях задачной формы организации учебного процесса: автореф. дисс. ... канд. пед. наук. Майкоп, 2007. 27 с.

References

- 1. Khomych, L. O.** (1998). *Profesiino-pedahohichna pidhotovka vchytelia pochatkovykh klasiv: monohrafiia* [Professionally-pedagogical training of primary school teachers]. Kyiv: Mahistr-S [in Ukrainian].
- 2. Zhelanova, V. V.** (2013). *Kontekstne navchannia maibutnoho vykla-dacha pochatkovykh klasiv: teoriia i tekhnolohiia: monohrafiia* [Contextual educating of future teacher of initial classes: theory and technology]. Luhansk: LNU imeni Tarasa Shevchenka [in Ukrainian].
- 3. Solovova, E. N.** (2004). *Metodicheskaya podhotovka i perepodhotovka uchitelya inostrannogo yazyka: intehrativno-refleksivnyj podhod: monohrafiya* [Methodical preparation and retraining of teacher of foreign language: integrative-reflection approach]. Moskva: HLOSSA-PRESS [in Russian].
- 4. Sergienko, I. Yu.** (2007). *Metodicheskaya zadacha kak sposob orhanizatsii poznavatel'noj deyatel'nosti studentov* [Methodical task as method of organization of cognitive activity of students]. *Obrazovatel'nye tekhnolohii*, 1, 96–97 [in Russian].
- 5. Kovtunova, T. I.** (2004). *O sodержanii ponyatiya «metodicheskaya zadacha»*. Mat-ly zaochnoj nauch.-prakt. konf. «Problemy podhotovki vysokokvalificirovannyh prepodavatelej matematiki» (03.07.2003 g. – 31.03.2004 g. [About maintenance of concept «Methodical task»]. Retrieved from <http://www.pspu.ac.ru> [in Russian].
- 6. Desnenko, S. I.** (2008). *Metodicheskaya podhotovka studentov pedvuzov k resheniyu zadachi razvitiya lichnosti uhashchihsya pri obuchenii fizike v shkole* [Methodical preparation of students of pedagogical institution of higher education to the decision of task of development of personality students at educating to physics at school]. (Doctoral dissertation). Moscow Pedahohical State University, Moscow, Russia [in Russian].
- 7. Kurashinova, A. H.** (2007). *Razvitie professional'noho myshleniya budushcheho pedahoha v usloviyah zadachnoj formy orhanizatsii uchebnoho protsessa* [The development of professional thinking of future teacher in the conditions of task form of organization of educational process]. (PhD dissertation). North-Caucasus Federal University, Stavropol Rehion, Russia [in Russian].

Котенєва І. С., Вовк С. В. Методичні задачі у фаховій підготовці майбутнього вчителя

У статті схарактеризовано методичні задачі як складову практиологічних умінь і навичок та засоби навчальної діяльності у

фаховій підготовці майбутніх учителів у закладі вищої освіти. Проаналізовано сутність задачного підходу у фаховій підготовці майбутнього фахівця, різні підходи до наукового визначення основної дефініції дослідження. Розглянуто сучасні основні наукові підходи до класифікації методичних задач фахової підготовки майбутнього вчителя. Визначено, що використання типових методичних задач у процесі професійної підготовки майбутнього фахівця сприяють формуванню складових особистої професійної позиції майбутнього вчителя.

Акцентовано увагу на головному призначенні методичних задач – технологізації методичної підготовки і оволодіння викладацькою майстерністю, розвитку методичного мислення і дидактичних здібностей, забезпеченні теоретичної і практичної готовності до майбутньої роботи в школі.

Зроблено висновок щодо врахування ряду вимог професійної педагогічної підготовки майбутніх учителів при проектуванні узагальненої й всебічної системи методичних задач.

Ключові слова: професійна підготовка, задача, методична задача, задачний підхід.

Котенева И. С., Вовк С. В. Методические задачи в профессиональной подготовке будущего учителя

В статье охарактеризованы методические задачи как составляющая праксиологических умений и навыков и средства учебной деятельности в профессиональной подготовке будущих учителей в учреждении высшего образования. Проанализирована сущность задачного подхода в профессиональной подготовке будущего специалиста, различные подходы к научному определению основной дефиниции исследования. Рассмотрены основные современные научные подходы относительно классификации методических задач профессиональной подготовки будущего учителя. Определено, что использование типичных методических задач в процессе профессиональной подготовки будущего специалиста способствует формированию составляющих личной профессиональной позиции будущего учителя.

Акцентируется внимание на главном назначении методических задач – технологизации методической подготовки и овладении педагогическим мастерством будущего учителя, развитии его методического мышления и дидактических способностей, обеспечении теоретической и практической готовности к будущей работе в школе.

Проведенное исследование относительно методических задач в профессиональной подготовке будущего учителя позволило сделать вывод относительно учета ряда требований к профессионально-педагогической подготовке будущих учителей при проектировании системы методических задач.

Ключевые слова: профессиональная подготовка, задача, методическая задача, задачный подход.

Koteneva I., Vovk S. Methodical Problems in Vocational Training of the Future Teacher

In article methodical problems as a component praxiological skills and means of educational activity in vocational training of the future teachers in EHE are characterised. It is analysed: the essence of problem approach in vocational training of the future expert; different lines of thought to scientific definition of the basic definition of research. Possibility of use of problems in pedagogics which has the same value, as in engineering science and except finding subject and key competence is proved, replenishes also professional competences.

The basic modern scientific approaches concerning classification of methodical problems of vocational training of the future teacher are considered. It is defined that use of typical methodical problems in the course of vocational training of the future expert promotes formation of components of a personal professional position of the future teacher.

Accent the attention to the main appointment of methodical problems is methodical preparation technologies and mastering by pedagogical skill of the future teacher, development of its methodical thinking and didactic abilities, maintenance of theoretical and practical readiness for the future work at school.

The conducted research concerning methodical problems in vocational training of the future teacher has allowed to draw a conclusion, concerning the account of some requirements to professional-pedagogical preparation of the future teachers at designing of system of methodical problems.

Key words: vocational training, problem, methodical problem, problem approach.

Стаття надійшла до редакції 21.02.2019 р.

Прийнято до друку 29.03.2019 р.

Рецензент – д.п.н., проф. Караман О. Л.